

ЏОН ЛОК

О злоупотреби речи

Превео
МИЛАН МИЛЕТИЋ

БУКФАЛ Београд

О злоупотреби речи

§1. Осим несавршености која у језику представља нешто природно, и нејасности и збрке које је употребом речи тешко избећи, постоји неколико намерних недостатака и занемаривања за које су људи криви због оваквог начина општења, услед чега ове ознаке чине мање јасним и особеним унутар њиховог значења него што би оне то по природи требало да буду.

§2. Прво, код овакве врсте, прва и најопипљивија злоупотреба јесте коришћење речи без јасних и особених идеја; то јест, што је још горе, ознака без икаквог значења. Од ових постоје две врсте: —

I. Човек може да, у свим језицима, запази извесне речи за које би се, ако би се испитале, испоставило да у свом изворном облику, као и при неподесном коришћењу, не означавају никакве јасне или особене идеје. Њих је, углавном, увело неколико филозофских и верских секти. Јер њихови творци или поборници, било да подражавају нешто јединствено и изван уобичајеног схватања, било да подупиру извесна необична уверења, било да прикривају извесну слабост сопствених хипотеза, ретко кад про-

пуштају прилику да искују нове речи, и то такве да, кад дођу на ред да буду испитане, мирне душе могу да се назову изразима без значења. Јер, будући да не поседују никакав одређен скуп идеја који је с њима скопчан у тренутку изумевања или, у најмању руку будући да ће се, ако се добро испитају, показати недоследнима, онда није никакво чудо што, ако затим, у обичној употреби оне звуче празно, с мало или нимало значења, међу онима који сматрају да је веома добро да их често имају на уснама, као особан знак сопствене Цркве или Школе, а да притом не лупају главе испитујући какве тачно идеје оне заступају. Нема потребе да овде нагомилавам примере; свако ће то дознати читањем и у разговору. Или, ако неко жели да се подробније снабде, велики мајстори ковања ових врста израза – хоћу да кажем схоластици и метафизичари (под којима, верујем, могу да се сматрају философи оспоравања природе и морални философи) – постарали су се за изобилне залихе.

§3. II. Има и других који затим овај понор још и продубљују, оних који тако мало брину за оно што стварају речима које, у њиховом примарном значењу, тешко да носе било какве јасне и особене идеје с којима су скопчане, тако да, неопростивим немаром, без икаквог јасног значења, често користе речи које је особеност језика наменила веома важним идејама. Мудрост, слава, милост итд, довољно су честе речи на уснама сваког човека; али, ако добар број оних који их користе упитамо шта под њима подразумевају, довешћемо их у недоумицу, јер неће знати шта да одговоре: што је јасан доказ да,

премда су свикли на те гласове и премда су им они наврх језика, немају јасне идеје у глави које треба да предоче другима.

§4. Људи који су, од колевке, навикли на то да уче речи које је лако усвојити и запамтити, пре него што би успели да схвате или формулишу сложене идеје с којима су скопчане, то јест које би требало да се налазе у предметима које сматрају да ове означавају, обично настављају да то чине целог живота; и не излажући се муци неопходној за сређивање утврђених идеја у својим главама, они сопствене речи користе за оне несталне и збркане појмове којима баратају, задовољавајући се истим оним речима којима се и други служе; као да сам њихов глас неминовно собом носи непрестано исто значење. Ово, премда људи праве промене у уобичајеном одвијању живота, тамо где сматрају да је неопходно да се то разуме, и стога стварају ознаке док не постану такве; ипак, тај изостанак значења у њиховим речима, кад дођу до тога да размишљају било о својим начелима, било о свом интересу, очигледно испуњава њихов говор обиљем празне неразумљиве галаме и жаргона, нарочито у стварима које се тичу морала, код којих речи, у већини случајева, служе да означе произвољност и бескрајне скупове идеја, које по природи нису ни правилно ни трајно сједињене, а њихови огољени гласови често само указују на њих или, у најмању руку, на веома нејасне и непоуздане појмове скопчане с њима. Људи се окрећу речима које употребљавају њихови ближњи; и, како не би изгледали неуки у погледу онога што оне означавају, употребљавају их само-

поуздано, не лупајући много главу о извесним утврђеним значењима; чиме, осим спокојства, стичу и овакво преимућство. То јест, будући да су у разговорима које воде ретко кад у праву, онда су исто тако ретко кад уверени да греше; испоставља се да је једно те исто приањати на посао спасавања заблуда оних који немају сређене појмове и одвицати од скиталачких навика скитницу без сталног боравишта. Верујем да је то тако; и свако може, и код себе и код других, да провери да ли је то тако или није.

§5. Друго, следећа велика злоупотреба речи јесте недоследност њихове употребе. Тешко је пронаћи писани састав на било коју тему, нарочито о нечем спорном, у којем човек, ако пажљиво чита, не примећује исте речи (и то оне које су у саставу најбитније и на којима се доказивање заснива) које час служе за један скуп простих идеја, час за други; што је крајња злоупотреба језика. Речи чија је намена да означе моје идеје, како бих успео да их предочим другима, не било каквим природним значењем, него намерним обмањивањем, представљају чисту превару и злоупотребу, ако их употребљавам час за означавање једне ствари, час за означавање друге; самовољу која не може да се припише ничем другом осим страшној лудости или још већем бешчашћу. А у својим излагањима човек, уз помоћ нечег другог, може да с исто толико поштења сачини скупове бројева који понекад означавају један, а понекад други скуп јединица; на пример, овај број 3, понекад означава три, понекад четири, а понекад осам, баш као што се у његовој распра-

ви, то јест излагању понашају исте речи, означавајући скупове простих идеја. Ако би људи тако поступали у својим рачунањима, питам се ко би пословао с њима? Човек који би тако говорио у стварима и пословима који се тичу света, па број 8 понекад називао седмицом, а понекад деветком, већ према томе од чега има веће користи, одмах би на себе навукао једно од два имена којима се људи обично разликују. Па ипак, у претресањима и ученим расправама, иста врста понашања обично пролази као нешто мудро и учено; али за мене је то веће бешчашће него кад се при обрачунавању дугова затуре бројке; а што је превара већа, то је истина значајнија и важнија од новца.

§6. Треће, још једна злоупотреба језика јесте извештачена неразумљивост; било да се старим речима додељују нова и необична значења; било да се уводе нови и двосмислени изрази, и то без дефинисања; или да се, опет, износе до те мере учестало да њихово уобичајено значење може да се побрка. Иако се перипатетичка философија у овом смислу највише истакла, ипак, ни друге школе философије нису биле потпуно лишене овога. Једва да има нека школа која није била оптерећена извесним тешкоћама (каква је несавршеност човековог знања), које су биле склоне томе да се прикрију неразумљивошћу израза, и да измешају значење речи, којима су, попут магле пред очима, могле да спрече да њихови слаби делови буду разоткривени. То да главнина и продужетак, у свакодневној употреби, означавају две различите идеје, јасно је свакоме ко макар имало размишља. Јер, да је оно што то двоје озна-

чавају до краја исто, онда би казати „главнина наставка“, било подесно колико и разумљиво као кад би се рекло „наставак главнине“; па ипак, има оних који сматрају да је њихово значење неопходно измењати. Овој злоупотреби и неделима бркања значења речи, логика и слободне науке, онако како се обрађују у школама, само су дале на важности; а цењења Уметност полемике знатно више је допринела природној несавршености језика, док се истовремено окористила и прилагодила замршеном значењу речи, него што је допринела откривању знања и истине о стварима: а онај ко завири у ту врсту учених текстова, тамо ће затећи речи које су по свом значењу много нејасније, непоузданије и неодређеније него у свакодневном говору.

§7. Ово је неизбежно морало да буде тако на оним местима где се човекова улога и ученост одмеравају кроз његову вештину полемисања. А ако углед и награда следе после оваквих победа, које у највећој мери зависе од финоће и истанчаности речи, није чудо да се човеков ум, до те мере упрегнут, упетљава, обавија и улепшава значење гласова, тако да више не пожели да било шта каже против или у одбрану било ког питања; будући да је победа досуђена не ономе на чијој је страни истина, него ономе ко има последњу реч у полемици.

§8. Ово се, премда је крајње бескорисна вештина, и то она која, по мом мишљењу, директно противречи путевима сазнања, до сад провлачило под хвале вредним и цењеним именима префињености и прецизности, побрало аплаузе школа, и наишло на

охрабривање једног дела учених људи овог света. И не чуди, будући да су философи из старине (мислим на философе полемичаре и свађалице, попут оних које Лукијан духовито и с разлогом набраја), а после њих схоластици – циљајући на славу и углед, због свог великог и свеопштег знања, много више се претварајући него што су га заиста стекли – сматрали да је ово сјајно средство да сопствено незнање прекрију нерасплетивом мрежом збуњујућих речи, и да дивљење других приуште себи уз помоћ недокучивих израза, много подеснијих да се њима произведе чудо због тога што их није било могуће разумети; док се кроз читаву историју испоставља да ови дубокоумни доктори нису били мудрији ни богзна како кориснији од оних из своје околине, и да су у човеков живот, то јест друштва у којима су живели доносили тек незнатна преимућства; не рачунајући ковање нових речи, при чему нису износили никакве нове ствари да их на њих примене, то јест тако што су старе чинили збуњујућим и недокучивим, оспоравајући и доводећи у питање све могуће ствари, било оне које су доприносиле животу човека, било оне које су биле вредне похвале и награде.

§9. Јер упркос овим ученим полемичарима, тим свезнајућим докторима, управо овом нешколованом државнику владе овог света дугују за мир, заштиту и слободу; а управо су од неписменог и презреног занатлије (срамотног имена) усвојили побољшања у оним корисним вештинама. Како било, ова извештачена неукост, и учено фрфљање, силовито су превладали у овим последњим вековима, заинтере-

сованошћу и препреденошћу оних који, до намештења и власти које су освојили, нису пронашли лакши начин од тога да пословне људе, као и оне неуке, забаве неразумљивим речима, то јест, да се у замршеним полемикама о недокучивим изразима окрену оном домишљатом и празном и да их се чврсто држе, заплићући се у тај бескрајни лавиринт. Осим тога, нема таквог начина да се у проницању, то јест успостављању одбране необичних и бесмислених учења, успе у оној мери у којој може да се успе кад се она окруже легијама неразумљивости, сумње и недефинисаних речи. Што ипак чини да ова уточишта пре изгледају као разбојничке јазбине, то јест лисичје рупе, а не као тврђаве честитих ратника; ако је и тешко истерати их одатле, то није због њихове снаге, него због трња и бодља, и непрозирности честара којим су опасани. Јер ако човековом духу неистина није неприхватљива, онда за одбрану од бесмисла није преостало ништа осим неразумљивости.

§10. Тако су се, учена неукост и ова уметност да се чак и радознали људе држе подаље од истинског знања, рашириле по свету и увелико посветиле збуњивању, док су се претварале да подучавају разуму. Јер видимо да други добронамерни и мудри људи, чије образовање и улога нису достигли такву истанчаност, успевају да разумљиво разговарају једни с другима; и да на своју несумњиву корист доприносе језику. Ипак, премда неуки људи веома добро разумеју речи: бело, црно итд., и премда имају у виду супротне појмове од идеја означених овим речима, ипак је било философа чије су ученост и от-

меност биле довољне да им омогуће да докажу да је снег био црн; то јест, да докажу да је бело – црно. Чиме су стекли предност у разарању инструмената и начина говора, општења, наставе и друштва; док су, великом умешношћу и отменошћу, довели ни до чега другог него до збрке и забуне у значењу речи, и тако језик учинили мање корисним него што су га чинили стварни недостаци; дар до којег неписмени још нису стигли.

§11. Ови учени људи подучавали су људски разум, и окористили се о њихове животе, попут неког ко би променио значење познатих слова и отменим средством за учење далеко надмашио способности неписмених, тупих и простосрдачних, ако би у својим саставима уместо Б писао А, и уместо Е писао Д, и тако даље, на немало дивљење и корист својих читалаца. Као што је бесмислено да се црно, што је реч која по договору означава једну смислену идеју, постави, рецимо, уместо друге или супротне идеје; то јест, да се снег назове црним, тако је бесмислено да се ово слово А, које по договору означава једну промену гласа, које настаје извесним померањем говорног апарата, постави уместо слова Б, које по договору стоји за другу промену гласа, која настаје извесним другим померање говорног апарата.

§12. Ово недело није се зауставило ни на логичким ситницама, ни на занимљивим, празним размишљањима; устремило се на велике послове човековог живота и друштва; помрачило и заплело материјалне истине права и теологије; унело збрку, неред и не-

Без разума и речи нема сазнања

Многи велики духови седамнаестог века допринели су одбацавању школске философије и развоју нових наука и праваца у философији. Међу њима, Декарт и Лок, који су нијансирали и усмеравали читав ток. Нема сумње да су Лока већ у раном осамнаестом веку сматрали веома истакнутом фигуром, инспиративним претходником Берклија и Хјума, и главним извором француских енциклопедиста. Томе може да се дода и то да код Канта, који је формализовао велики део онога што је у првом покушају Лок оставио нејасним и недореченим, наилазимо на спој управо Локовог емпирицизма и картезијанског рационализма.

Као један од најутицајнијих енглеских философа, и најпознатији по својим епистемолошким и политичким гледиштима, Лок је сматрао да знање почиње од простих чулних опажања и њиховог преображаја у сложене апстрактне идеје, док је као утемељивач емпирицизма, успоставио разлику између примарних својстава постојања (ствари које је могуће оценити) и секундарних својстава (боје, мириса, звука итд.), поимајући их као исход утицаја примарних својстава на пасивно посматрани предмет, па је тако суштину емпирицизма одредио мимо урођених идеја – другим речима, то је *tabula rasa* у коју се урезује природно искуство. А ре-

чи, које означавају идеје, увек се заснивају на искуству које им претходи, стога је њихова веза с идејама чисто произвољна; за Лока, тек каснијом употребом и понављањем оне привидно постају природне: „Људи се окрећу речима које употребљавају њихови ближњи; и, како не би изгледали неуки у погледу онога што оне означавају, употребљавају их самопоуздано, не лупајући много главе о извесним утврђеним значењима; чиме, осим спокојства, стичу и овакво преимућство. То јест, будући да су у разговорима које воде ретко кад у праву, онда су исто тако ретко кад уверени да греше; испоставља се да је једно те исто приањати на посао спасавања заблуда оних који немају срећене појмове и одвицати од скиталачких навика скитницу без сталног боравишта. Верујем да је то тако; и свако може да, код себе и код других, провери да ли је то тако или није...”

Лок о речима

Будући да је задовољавајућа употреба речи од највеће важности за достизање и исказивање човековог знања, Лок се истински посветио пажљивом изучавању „природе, употребе и значења језика“. Код Лока, језик као средство сваког човековог друштвеног деловања има три кључне претпоставке: прво, постојање одговарајућег физичког органа способног да произведе огромно мноштво артикулисаних гласова; друго, обдареност човека за употребу оваквих гласова као „ознака унутрашњих представа“, којима људи међусобно опште; треће, способност употребе речи као заједничких назива који се широко примењују на одређене ствари, како би се тиме избегао покушај образовања јединствених назива за сваку појединачну ствар. Уз то, док

нижим бићима недостаје овај трећи предуслов, а она виша некако успевају да опште без првог, Лок је сматрао да се само људска бића ослањају на говорни језик као примарно средство општења.

Ако треба објаснити на који начин остварујемо своје циљеве приликом општења, Лок предлаже једноставну, дескриптивну теорију: речи означавају идеје. Будући да човекове идеје нису доступне другима, онда он користи артикулисане гласове, то јест, говор, као спољашње чулне предмете уз помоћ којих своје мисли преноси другима. Непостојање једног универзалног језика међу људима, тврди Лок, показује то да веза између сваке речи и идеје коју означава није ствар природе, него договора, везе успостављене „добровољним наметањем.“ Учесталост понављања чини да ова веза постане тако присна да неке идеје могу да се речима предоче лакше него предмети на које се односе, па ипак, слобода којом сваки појединац обликује неопходне везе или споне говорника често онемогућава да буде сасвим сигуран у то да ли је, у ствари, слушаоцу на уместан начин пренео сопствену идеју. Лок закључује да сумњива употреба, то јест како он каже, злоупотреба речи и израза, коју учен свет непотребно уводи у говор, доводи до нарушавања постигнутог договора на којем језик почива: „Па ипак, у претресањима и ученим расправама, иста врста понашања обично пролази као нешто мудро и учено; али, за мене је то веће бешчашће него кад се при обрачунавању дугова затуре бројке; а што је превара већа, толико је истина значајнија и важнија од новца.“

Ту искрсава суштински проблем: будући да се идеје разликују од особе до особе, па чак и да код исте особе имају више значења, и будући да је веза речи с идејама чисто добровољна, чак и кад се до ње стигло договором, следи да исправна употреба било које речи

у потпуности зависи од одређене идеје у глави говорника, којој слушаца нема никакав приступ осим путем посредовања речи. У таквој визури језика могуће је да две особе усменим путем утичу једна на другу, иако не остварују истинско општење због тога што истоветне идеје не повезују с речима које користе. У основи, човек никад не може да буде сигуран да идеја коју повезује с речју „црвено“, уопште има било какве везе с идејом коју неко други повезује с том речју.

Од тог општеважећег начела да свака реч означава неку идеју, Лок је изузимао само две врсте ствари: прва врста обухватала је негативне изразе, на пример, „ништа“ или „непознавање“, због тога што нам, како је сматрао, није потребна особена идеја за било коју од ових речи, јер већ имамо позитивне идеје чије непостојање означава сваки од ових негативних израза; друга врста, много значајнија, обухвата синкатегорематичне изразе, то јест, оне које не могу да означе ниједну од Аристотелових категорија, него их је потребно употребљавати уз друге изразе како би обликовали суд, а које је Лок називао „партикулама“, на пример, речце „од“, „али“, „јесте.“ Такве речи, сматрао је он, означавају само *радњу, њо јест њи најовишијај духа.*

О Локовој терминологији

Према Локу, примарна функција језика огледа се у међусобном општењу људи, стварању ознака за наше унутрашње представе и мисли, али и означавању наших идеја. Језик је најкориснији онда кад општи називи и имена, означавају опште идеје и операције духа. Ми полазимо од претпоставке да речи означавају исте идеје и у главама других, али се испоставља да оне само индиректно означавају ствари. У Локовој визури – што

он назива апстракцијом — опште речи означавају опште идеје, а оне постају опште тако што се одвајају од других идеја и нарочитих околности.

Дефиниције. Лок је припремио пут за дескриптивне дефиниције, које немају претензију да дефинишу стварну суштину ствари, стога суштине такозваних врста нису ништа друго него апстрактне идеје. Он тврди да свака особена апстрактна идеја представља особену суштину. Али, опет, она не би смела да се схвата у Платоновом смислу, јер управо је разум онај који ствара ове апстрактне идеје. Ако би се суштине разврстале на номиналне и стварне, онда се, у погледу простих идеја и модуса, не би испољавала разлика између номиналне и стварне суштине. С друге стране, код супстанци оне се потпуно разликују, и то по томе што се њихова стварна суштина не може сазнати.

Називи. Лок је изнео тврдњу да називи простих идеја не могу да се дефинишу. Стога би човек могао да се запита није ли „црвено“ општа идеја, и ако јесте, шта је ово „црвено“ наспрам неког другог „црвеног“? У основи овог питања налазе се друга питања: шта их раздваја, а шта их спаја? Лок ова питања није успео да испита, па је његова замисао о апстрактном нејасна и колебаљива. Ипак, он даје неколико особених значења изразима као што су „опште идеје“ и „универзалне идеје“, прелазећи с једног значења на друго и никад их не разјашњавајући.

Сложене идеје, код Лока, будући да се састоје од неколико простих идеја, могуће је дефинисати и разумљиво предочити неком ко има доживљај ових простих. Свеједно, он поставља питање: „Због чега Платон није могао тако прецизно да скује реч ἁπλοῦς, што значи, човек, чиме је означио своју сложену идеју, саздану од идеје о телу, које се од свих других разликује по карактеристичном облику и другим спољашњим зна-

цима, као што је Аристотел обликовао сложену идеју о телу и способности расуђивања повезаним у целину, којој је дао име ἄνθρωπος, то јест човек; осим ако је име ἄνθρωπος, то јест човек, требало да означава нешто друго од оног што означава; и да буде постављено уместо онога што се разликује од идеје коју човек признаје да би њоме исказао?“ Али, опет, без доживљаја, како слеп човек може да разуме дефиницију дуге?

Протије идеје по њему су „прецизно преузете из самог постојања ствари и уопште нису произвољне“. Идеје о супстанцама указују на образац извесног опсега, док су идеје о мешовитим модусима потпуно произвољне и не указују ни на какво стварно постојање. Међутим, оне нису саздане насумице, то јест без разлога. И управо је назив оно што повезује идеје, а свака таква идеја представља сопствени прототип. Али, Лок примећује и колико се неподесно речи примењују: „Тешко је пронаћи писани састав на било коју тему, нарочито о нечем спорном, у којем човек, ако пажљиво чита, не примећује исте речи (и то оне које су у саставу најбитније и на којима се доказивање заснива) које час служе за један скуп простих идеја, час за други; што је крајња злоупотреба језика.“

Будући да је примећено да називи за супстанце које означавају сложене идеје иду руку подруку и тобоже припадају јединственој ствари, неминовно смо ускраћени за праву суштину, ако ње уопште има. Код Лока имамо да реч „злато“ означава напоредно постојање неколико идеја. Тако се у својеврсној комбинаторици идеја испоставља да границе врстама супстанци повлачи управо човек: „Јер кад човек каже злато је растегљиво, он хоће да каже и указује на нешто више од овога. То што ја кажем да злато може да се кује (премда ово, истини за вољу, не значи ништа друго), требало би схватити само овако, наиме, да злато, то јест оно што је пра-

ва суштина злата, може да се кује; што према томе значи да то што оно може да се кује зависи од праве суштине злата и неодвојиво је од ње. Али човек, не знајући од чега се та права суштина састоји, у својој глави то што злато може да се кује уистину не повезује са суштином коју и не познаје, него само с гласом који изговара када каже злато.“

Иако просте идеје собом носе претпоставку о стварном постојању, Лок је сматрао да називи простих идеја означавају и стварну и номиналну суштину својстава које предочавају. Као и саме просте идеје, које нехотице стичемо опажањем, и називи за просте идеје немају произвољан садржај. Будући да свака проста идеја представља јединствено опажање, које се лако усваја и потврђује искључиво као архетип, наши називи за просте идеје ретко кад су подложни несавршености; што је идеја простија, то је мање вероватно да ћемо наопако употребити реч којом је исказујемо.

Једна од последица тога јесте то да називе за просте идеје није могуће дефинисати. Како Лок доказује, напори да се понуди дефиниција простих идеја попут *креијања* или *свећлосћи*, испоставља се као смешна, и управо због тога ови називи не успевају да образују никакву нову идеју у главама оних који их чују.

Кад образујемо идеје о модусима, дух је поново активан, али погледа упртог у архетипско, јер питање гласи да ли ствари на овом свету пристају нашим идејама, а не да ли наше идеје одговарају природи ствари на овом свету. Притом, каже Лок, називи за *мешовиће модусе* јесу општи изрази који означавају апстрактне идеје које управљају многим човековим поступцима. Те називе могуће је јасно дефинисати, будући да је увек могуће понудити разумљив скуп оних простих идеја које, окупљене у једном духу, образују одговарајућу сложену идеју. Лок тако износи претпоставку да почетно обра-

зовање апстрактне идеје може слободно да се обави без било какве могућности да се погреши: „Мешовити модуси, нарочито они која се тичу морала, будући да већина њих представља такве спојеве идеја какве разум саставља по сопственом нахођењу, и за које не постоје увек ваљани обрасци, значење њихових назива не може да се открије никаквим указивањем, као код назива за просте идеје: ипак, компензацијом могу да се савршено и прецизно дефинишу.“

Лок је био једна од најистакнутијих фигура доба просвећености, чији је исказ да је разум кључан за сазнање променио лице философије. Ови његови текстови о идејама, опажању, истини, језику, речима и њиховој злоупотреби необично су утицајно штиво у историји западне мисли. Ево и прегледа његових најзначајнијих дела, с годином објављивања: *Писмо о толеранцији* (1689), *Друго писмо о толеранцији* (1690), *Две расправе о влади* (1690), *Оглед о људском разуму* (1690), *Размањрања о последицама снижавања камања* (1691), *Треће писмо о толеранцији* (1692), *Мисли о васпитању* (1693), *Још о подизању вредности новца* (1693), *Разложност хришћанства* (1695), *У одбрану разложности хришћанства* (1695), *Друго посланица у одбрану разложности хришћанства* (1695), *Писмо епископу Вустера* (1697), као и оних објављених посмртно *Расправа о чудесима*, *Четврто писмо о толеранцији*, *Испитивање ствава оца Малбраниша о схватању свих ствари код Боја*, *Опашање о неким књигама јосиодина Нориса и Понашање разума*.

[М. М.]

Садржај

О злоупотреби речи	7
О средствима за отклањање злоупотребе речи	37
Хронологија живота Џона Лока и прилика око њега .	69
Милан Милетић: <i>Без разума и речи нема сазнања</i> ..	71